

Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

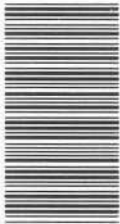
ОРЛОВА МАРІЯ ЛЕОНІДІВНА

УДК 911.3:338.48:39(477.74)(043.3)

РЕСУРСИ ЕТНІЧНОГО ТУРИЗМУ РЕГІОНУ:
СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНА ОЦІНКА (на матеріалах
Одеської області)

Спеціальність 11.00.02 - економічна та соціальна географія

НБ ОНУ

1548288

29.05.09

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата географічних наук

Одеса – 2009

Рефер

129690

Дисертацією є рукопис

Робота виконана на кафедрі географії України геолого-географічного факультету Одеського національного університету імені І.І. Мечникова

Науковий керівник

кандидат географічних наук, доцент
Молодецький Анатолій Емільович,
Одеський національний університет
імені І.І. Мечникова,
доцент кафедри географії України

Офіційні опоненти

доктор географічних наук, професор
Любіцева Ольга Олександрівна,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
завідувач кафедри країнознавства та туризму

доктор географічних наук, професор
Дністрянський Мирослав Степанович,
Львівський національний університет
імені Івана Франка,
професор кафедри географії України

Захист відбудеться «19» серпня 2009 р. о 12 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д.41.51.03 при Одеському національному університеті за адресою: 65058, м. Одеса, Шампанський провулок, 2, геолого-географічний факультет, ауд. 27.

З дисертацією можна ознайомитись у Науковій бібліотеці Одеського національного університету імені І.І. Мечникова (65026, м. Одеса, вул. Преображенська, 58).

Автореферат розісланий «19» серпня 2009 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат географічних наук, доцент

Л. В. Хомич

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність обраної теми полягає у декількох аспектах:

- важливим суспільно-географічним завданням виступає розробка та систематизація понятійно-термінологічного апарату, пов'язаного з окремими видами туризму, у тому числі і етнічного, для подальшого використання у нормативно-правових документах, туристичній діяльності та інших сферах;
- етнічний туризм є актуальним видом туризму, що підтверджується зростанням його популярності в Україні та світі і пояснюється потребою людей у етнічній ідентифікації в умовах процесу глобалізації;
- для використання ресурсів етнічного туризму Одеської області у рекреаційно-туристичній діяльності необхідним є їх комплексне вивчення;
- розвиток етнічного туризму дозволить залучити до рекреаційно-туристичної сфери нові території, у тому числі і депресивні, що може стати фактором покращення їх соціально-економічної ситуації, внаслідок створення нових робочих місць, збільшення доходів населення та місцевих бюджетів.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження пов'язане з науковим напрямком кафедри «Географічне краєзнавство і туризм».

Об'єктом дослідження виступає етнічний туризм як суспільно-географічне явище та його ресурси на території Одеської області.

Предметом дослідження є територіальна організація, генеза та структура ресурсів етнічного туризму у досліджуваному регіоні.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є формування та систематизація понятійно-термінологічного апарату етнічного туризму з позицій суспільної географії, а також комплексна оцінка ресурсів етнічного туризму Одеської області. Для реалізації мети у роботі вирішувались такі завдання:

- аналіз теоретико-методологічної бази рекреаційної географії та суміжних наукових дисциплін;
- обґрунтування поняття та формулювання дефініції етнічного туризму;
- визначення сукупності предметів та явищ, що відносяться до ресурсів етнічного туризму;
- розгляд історико-географічних передумов формування ресурсів етнічного туризму на Одещині;

- виявлення ресурсів етнічного туризму та дослідження їх територіальної організації та структури у регіоні з метою ефективного та раціонального використання;
- дослідження сучасного стану та перспектив розвитку етнічного туризму у регіоні методом експертного опитування;
- створення пропозицій щодо залучення до туристично- рекреаційного використання ресурсів області.

Методологічна основа і методи дослідження. Методологічною базою дослідження виступають основні положення теорії суспільної географії, закладені в працях Е. Б. Алаєва, М. М. Паламарчука, М. Д. Пістуга, О. Г. Топчієва, О. і. Шаблія, а також теоретико- методологічні положення рекреаційної географії, які знайшли відображення у працях вітчизняних - О. О. Бейдика, М. П. Крачила, О. О. Любіцевої, М. Й. Рутинського, І. В. Смаля, І.Т. Твердохлебова, О.М. Яковенко, та зарубіжних науковців - Г. Ю. Александровой, В.О. Квартального, М. С. Мироненка, І. І. Пірожника, В. С. Преображенського та інших.

Основним методологічним підходом дисертаційного дослідження є міждисциплінарний, використання якого дозволило виконати поставлені завдання із застосуванням положень суспільної географії, ландшафтознавства, соціології, історії, етнології та топоніміки. За допомогою історичного методу вивчалися чинники формування ресурсів етнічного туризму. Порівняльно-географічний метод використовувався при етнотуристичному районуванні Одеської області, а його підвид просторово-часових порівнянь - для дослідження процесу освоєння регіонів Одещини окремими етносами. Широко застосовувався картографічний метод: метод етнічних територій при укладанні карти етнічних ландшафтів, метод картограм для зображення розподілу окремих показників по районах області, метод значків тощо. Метод класифікації використовувався при розробці класифікації ресурсів етнічного туризму, а районування - при виділенні етнотуристичних районів. Стан та перспективи розвитку етнічного туризму у досліджуваному регіоні вивчались одним з соціологічних методів - експертного опитування. Математичні методи застосовувались для обчислення кількісних показників, тобто параметризації окремих аспектів етнічного туризму. Фактичний матеріал, який був опрацьований під час виконання даного дослідження, включає статистичні дані, нормативно-правові документи, картографічні та літературні джерела, інформацію, отриману методом візуального спостереження.

Наукова новизна одержаних результатів. У рамках дисертаційного дослідження зроблено внесок у теорію рекреаційної географії, зокрема:

- визначене місце етнічного туризму серед видів туризму, виділених за мотивацією подорожі та сформульоване авторське визначення поняття «етнічний туризм»;
- розроблено власну класифікацію етнотуристичних ресурсів та методику їх вивчення;
- до системи ресурсів етнічного туризму включені етнічні ландшафти та визначені їх ключові ознаки.

Вперше з позицій суспільної географії вивчено ресурси етнічного туризму Одеської області, а саме:

- досліджено розвиток етнічних ландшафтів як ресурсів етнічного туризму;
- здійснено оцінку ресурсів етнічного туризму адміністративно-територіальних районів області на основі запропонованих показників кількості етнічних ландшафтів, різноманітності етнічних ландшафтів та показника забезпеченості етнотуристичними ресурсами.
- проведено районування Одеської області з урахуванням забезпеченості ресурсами етнічного туризму, ландшафтного та історико-етнографічного районування регіону;
- визначені та систематизовані найбільш перспективні об'єкти етнічного туризму.

Практичне значення одержаних результатів. Матеріали дисертаційного дослідження використовувались при розробці мережі спеціальних туристичних маршрутів для відвідувачів фінальної частини Чемпіонату Європи з футболу Євро-2012 в Україні відповідно до Наказу Державної служби туризму і курортів від 27. 11. 2008 № 120 «Про організацію розроблення спеціальних туристичних маршрутів з урахуванням підготовки та проведення ЧС 2012» (акт впровадження додається). Матеріали дисертаційної роботи можуть бути використані Міністерством культури і туризму України при розробці профільних державних програм та національної мережі туристичних маршрутів, а також Одеською обласною державною адміністрацією - в процесі підготовки та реалізації заходів стратегії економічного та соціального розвитку регіону, для програм соціально-економічного розвитку області, галузевих програм розвитку туризму та розробки регіональних туристичних маршрутів. Районні державні адміністрації та органи місцевого самоврядування можуть скористатись результатами дослідження при розробці відповідних районних та

місцевих стратегій і програм. Окремі ідеї дисертаційного дослідження та розглянуті об'єкти етнічного туризму мають перспективу використання у практичній діяльності фізичних та юридичних осіб, зайнятих у рекреаційно-туристичному господарстві. Основні положення роботи можуть застосовуватись при вивченні проблематики розвитку інших видів туризму, або для проведення аналогічних досліджень в інших регіонах України.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійним науковим дослідженням. Наукові положення, висновки і рекомендації, які містяться у ньому і виносяться на захист, одержані автором самостійно і виступають його внеском у розвиток суспільної географії, зокрема у теорію та методологію рекреаційної географії.

Апробація результатів дисертаційного дослідження. Основні положення та висновки дисертаційного дослідження були озвучені у доповідях та опубліковані в матеріалах міжнародних та всеукраїнських наукових конференцій, семінарів та інших наукових заходів, серед яких «Еколого-економічні проблеми Дністра» (V Міжнародна науково-практична конференція, Одеса, 4-6 жовтня 2006 р.), X з'їзд Українського географічного товариства (Київ, 26-29 березня 2008 р.), «Екологічні проблеми регіонів України» (X Всеукраїнська наукова конференція студентів, магістрантів і аспірантів, Одеса, 17-18 квітня 2008 р.), «Озера та штучні водойми України: сучасний стан й антропогенні зміни» (I Міжнародна науково-практична конференція, Луцьк, 22-24 травня 2008 р.), «Молоді науковці - географічній науці» (IV Міжнародна наукова конференція, Київ, 28-29 листопада 2008 р.).

Публікації. Основні результати дослідження висвітлені у 14 наукових публікаціях загальним обсягом 6,5 авторських аркуша, з яких 3,8 авт. арк. становить обсяг одноосібних та 2,7 - публікацій у співавторстві. У фахових виданнях надруковано 3 статті, їх обсяг складає 1,7 авт. арк., всі вони є одноосібними, окремі матеріали роботи були викладені на сторінках колективної монографії краєзнавчого характеру, де автору належить 0,5 авт. арк. одноосібно та 0,7 — у співавторстві.

Структура і обсяг роботи. Дисертація складається з вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел (183 найменування), двох додатків, 10 таблиць та 12 рисунків. Загальний обсяг роботи складає 251 сторінок, у тому числі 54 сторінки додатків та 18 сторінок списку використаних джерел.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У розділі «Теоретико-методологічні засади дослідження етнічного туризму та його ресурсів» було визначено, що для впорядкування численних різновидів туризму, виділених за метою подорожі, доцільним є поділ туризму за домінуючою мотивацією на види, а потім - виокремлення у рамках видів підвидів (дивись *рис. 1*).

Загальноприйнятої дефініції поняття «етнічний туризм» наразі не розроблено. Деякі дослідники пов'язують етнічний туризм з відвідуванням родичів чи місць народження батьків та вважають його лише міжнародним видом. Інші - мають на увазі поїздки з метою етнічного єднання, тобто викликані ностальгічною мотивацією (наприклад, відвідування представниками діаспори своєї історичної батьківщини). У зарубіжній туристичній практиці та науковій літературі під етнічним туризмом найчастіше розуміють міжнародний вид туризму, метою якого є ознайомлення з «екзотичними» етносами, які у повній мірі зберегли традиційні, архаїчні риси матеріальної та духовної культури.

Рис. 1. Логічна схема місця етнічного туризму у класифікації туризму за мотивацією подорожі

Зазначені підходи до трактування етнічного туризму вбачаються занадто вузькими. Цікавість, бажання ознайомлення може викликати культура, історія, традиції будь-якого етносу, а не лише «екзотичного» чи того, з яким пов'язане власне походження. Щодо обов'язково міжнародного статусу етнотуризму також існують заперечення. На нашій планеті існує велика кількість багатонаціональних країн, громадянам яких для ознайомлення з культурою

іншого народу не потрібно перетинати кордон держави проживання.

У рамках даного дисертаційного дослідження було сформульоване наступне визначення даного поняття: **етнічний туризм - це підвид пізнавального туризму, метою якого є ознайомлення з матеріальною та духовною культурою певного етносу, що проживає зараз або проживав у минулому на відповідній території.**

Аналіз існуючих класифікацій рекреаційно-туристичних ресурсів засвідчив відсутність у багатьох із них такого компоненту як етнічні ресурси. Визначення сукупності об'єктів, що відносяться до етнотуристичних ресурсів, а також їх подальша систематизація взагалі не проводилась. Тому одним із важливих завдань дисертаційного дослідження виступала розробка класифікації ресурсів етнічного туризму. За внутрішньою структурою вони були поділені на комплексні, складні та одиничні (категорії), а відповідно до сутнісного підходу на типи - етнічні артефакти, ансамблі етнічних артефактів та етнічні ландшафти, типи ж у свою чергу - на окремі об'єкти (дивись *рис. 2*).

Поняття етнічний ландшафт, за М. Д. Гродзинським, має таке визначення: це образ простору, який етнос освоїв духовно та матеріально, надавши його місцям і конфігураціям стійких символічних значень. Формування етнічних ландшафтів пов'язане з виробленням у етносу певних пристосувань до довкілля, які проявляються у створенні певних способів природокористування. Внаслідок їх застосування оточуючий ландшафт набуває етнічних рис, перетворюється на етнічний. З метою врахування різноманітності етнічних ландшафтів на локальному рівні, проявом їх на окремій території вважатимуться поселення, які відповідають наступним ознакам: 1) кількісне переважання відповідних етнофорів (типових, характерних представників свого етносу) у складі місцевої громади; 2) наявність специфічних етнічних рис у пейзажі як візуальному відображенні господарювання етнофорів.

Для параметризації окремих аспектів етнічного туризму були запропоновані кількісні показники, які обчислювались з урахуванням лише першої ознаки (кількісне переважання відповідних етнофорів у складі місцевої громади), яка, по-перше, є визначальною, а по-друге - може бути виражена за допомогою об'єктивних числових параметрів. Етнічними ландшафтами будуть вважатись моноетнічні населені пункти, тобто поселення в національному складі населення яких одна етнічна група є домінуючою.

Рис. 2. Ресурси етнічного туризму (сутнісний підхід)

Етнічну групу прийнято відносити до домінуючої, якщо її представники складають не менше ніж 60 % мешканців, при чому на жодну іншу етнічну громаду не припадає більше за 20 %.

Показник кількості етнічних ландшафтів регіону (K) визначається за формулою:

$$K = \frac{1}{2} \left(\frac{S'}{S} + \frac{P'}{P} \right), 0 \leq K \leq 1 \quad (1)$$

$$\text{де } S' = \sum_{j=1}^m S_j;$$

$$P' = \sum_{j=1}^m P_j;$$

m - кількість моноетнічних поселень району;

S - площа окремого моноетнічного поселення;

P - кількість населення окремого моноетнічного поселення;

S - площа району;

P - кількість населення району на відповідну дату.

Площа моноетнічного поселення співпадає з площею відповідної сільської, селищної чи міської ради, оскільки проявом етнічного ландшафту на місцевості є «етнічний» населений пункт з прилеглими господарськими угіддями. Якщо до ради входить декілька населених пунктів з різною етнічною специфікою або моно-і немоноетнічних, площа кожного з них обчислюється відповідно до частки їх населення у відповідній раді.

Окрім кількості етнічних ландшафтів важливою також є показник їх різноманітності. Окремі райони складаються на 100% з етнічних ландшафтів, проте всі вони належать одному етносу, інші ж поєднують у своєму складі етнічні ландшафти декількох типів. Для розрахунку показника різноманітності етнічних ландшафтів (R) була адаптована формула Б. Еккеля:

$$R = 1 - \sum_{z=1}^k \left(\frac{1}{2} \left(\frac{S_z''}{S'} + \frac{P_z''}{P} \right) \right)^2, 0 \leq R < 1$$

$$\text{де } S_z'' = \sum_{t=1}^{q_z} S_t;$$

$$P_z'' = \sum_{t=1}^{q_z} P_t;$$

k - кількість видів моноетнічних поселень (за етнічною ознакою); q_z - кількість моноетнічних поселень z -го виду;

S' та P' - дивись формулу (1).

Середнє значення показників кількості та різноманітності етнічних ландшафтів для окремої адміністративно-територіальної одиниці (району) дає узагальнюючий показник - забезпеченості етнотуристичними ресурсами (Q), який обчислюється за формулою:

$$Q = \frac{1}{2}(K + R), 0 \leq Q < 1 \quad (3)$$

K та R - дивись формули (1), (2).

Для картографування комплексних та складних ресурсів етнічного туризму був обраний метод етнічних територій. Моноетнічні населені пункти, які були віднесені до типу етнічних ландшафтів, зображувались певним кольоровим фоном. Змішані, з точки зору національного складу мешканців, поселення зображувались у вигляді смуг відповідних кольорів, причому до уваги брались лише етноси, представники яких становили 20 % і вище від загальної кількості жителів населеного пункту, оскільки, лише за такої умови риси матеріальної та духовної культури етносу будуть помітними, що дозволяє віднести їх до типу ансамблів етнічних артефактів.

У розділі «Історико-географічні передумови формування ресурсів етнічного туризму на Одещині» розглядався вплив природно-географічних умов території у двох аспектах: роль при освоєнні та створенні системи розселення області; значення для розвитку сучасних туристичних процесів. До складу етнотуристичних ресурсів входять окремі об'єкти, створені етносами, що перебували на даній території у доісторичний період розвитку. Вони становлять етно-історичний субстрат сучасних етнічних ландшафтів.

Відповідно до результатів Яського (1792 р.) та Бухарестського (1812 р.) мирних договорів між Російською та Османською імперіями, до складу Російської імперії увійшла Південна Бессарабія. Після остаточного звільнення

території Одещини від кочівників, її залюднення відбувалось шляхом стихійної та урядової колонізації. Тому вік переважної більшості етнічних ландшафтів Одеської області не перевищує 250 років. Виняток становить крайня північ Одещини, де донині збереглися поселення, засновані ще в XVI ст., у складі Речі Посполитої.

Шляхом стихійної колонізації була заснована більшість українських, молдавських та російських поселень. Їх мешканцями ставали самовільні переселенці - казенні та кріпосні селяни, які тікали від своїх поміщиків, солдати у відставці, старообрядці, сектанти. Українські етнічні ландшафти розміщені по всій території регіону і є найбільш чисельними, серед них можна виділити поселення, пов'язані з українськими козаками.

По території Одеської області проходить значна частина етнічної межі між українським і молдавським народами, яка ускладнюється наявністю давніх досить потужних анклавів (молдавських на українській етнічній території і навпаки) по обидва його боки. Молдавські етнічні ландшафти сконцентровані в Котовському, Ананіївському, Красноокнянському, Тарутинському, Саратському, Ізмаїльському, Ренійському та інших районах.

Російські ландшафти знаходяться у Великомихайлівському, Арцизькому, Саратському, Кілійському та Ізмаїльському районах. У Придунав'ї зосереджені поселення, засновані представниками особливого субетносу російського народу - росіянами-старообрядцями, серед яких значну частину становили особи козацького стану - некрасівці. Це Кілія, Липованське (зараз Вилкове), Жебріяни (Приморське), Карячка (Мирне), Подковка (Василівка) Кілійського району, Ізмаїл, Муравльовка, Нова та Стара Некрасівка Ізмаїльського району.

Важливою складовою ресурсів етнічного туризму є населені пункти, засновані завдяки зовнішній колонізації краю у XIX столітті. Поблизу Одеси знаходилось дві компактні групи німецьких поселень, до складу яких входило 16 колоній - Кучургакська та Лібентальська. На території Дунай-Дністровського межиріччя німцями було засновано 23 населених пункти. Населення з усіх німецьких поселень було депортоване під час Другої світової війни, тому німецькі етнічні ландшафти на Одещині відсутні.

Близько 40 поселень було засновано так званими задунайськими колоністами на територіях Белградського, Арцизького, Ізмаїльського, Тарутинського та інших районів Одещини, перевалена більшість з них є

болгарськими, виняток становлять албанське село Жовтневе (Каракурт), болгаро-гагаузькі села Виноградівка (Курчі), Червоноармійське (Кубей) Белградського району, Новоселівка (Снікіой) Кілійського району, гагаузькі села Олександрівка (Саталік- Хаджи) та Дмитрівка Белградського району.

Окремий комплекс етнічних артефактів представляє топонімічна система Одещини, короткий огляд якої здійснено в межах даного розділу. Йдеться перш за все про ойконіми перенесені з територій виходу переселенців (німецькі - Мангейм, Страсбург, Баден, Нейбург та ін., болгарські - Бургуджи, Главані, Вайсал тощо), які можуть бути основою для встановлення побратимських, культурних, освітніх та інших зв'язків між відповідними населеними пунктами. Багато колоній задунайських переселенців до перейменування мали тюркські назви, тобто вказували на історичний етап, пов'язаний з перебуванням тут племен кочівників. Відновлення історичних назв поселень, або хоча б їх використання при найменуванні фольклорних колективів, закладів харчування та розміщення і т. п. безперечно сприятиме підвищенню рівня туристичної привабливості регіону.

Чотири колонії на території області було засновано чехами. Це Мала Сиротинка (зараз с. Веселинівка) Березівського, Мала Олександрівка Котовського, Новосамарка Красноокнянського, Сиротинка Миколаївського районів.

Аналіз статистичних даних у розділі **«Регіональний ринок туристичних послуг: місце і роль у ньому етнічного туризму»** дозволив зробити висновки про те, що Одеська область є одним з лідерів серед інших регіонів України за кількістю туристичних підприємств, обсягом наданих послуг та середньообліковою кількістю працівників таких підприємств, кількістю обслугованих екскурсантів та іноземних туристів. Тому можна говорити про те, що туристична діяльність є однією з галузей спеціалізації Одещини на ринку туристичних послуг України. Ознайомлення з прикладними дослідженнями туристичного спрямування, проведеними вітчизняними науковцями, також підтвердило високий туристичний потенціал досліджуваного регіону.

У якості експертів під час проведення соціологічного дослідження виступали посадові особи місцевих органів влади, місцевого самоврядування, підприємці, залучені до туристичної діяльності. Експертне опитування здійснювалось у формі інтерв'ю за місцем роботи фахівців. Питання, які увійшли до бланка інтерв'ю, стосувались власної думки респондента щодо перспективності розвитку етнічного туризму у межах адміністративно-

територіальної одиниці, де він працює; відображення етнічного туризму у офіційних стратегіях та програмах розвитку території; оцінки туристичних ресурсів; характеристики відповідної інфраструктури; ступеню залучення місцевого населення до діяльності у сфері туризму; факторів, що стримують розвиток туристичної діяльності на даній території; пропозицій експерта щодо активізації розвитку туризму у регіоні. З інформації, наданої респондентами, можна зробити висновок, що німецький етнічний туризм набуває організованих форм (розробляється спеціальний маршрут по німецьким колоніям поблизу Одеси, створюється мережа етнографічних музеїв-садиб). Жителі колишніх німецьких колоній активно приймають у своїх оселях німецьких туристів. На території Бессарабії вже сформована мережа «зелених садиб» з національною специфікою, діють краєзнавчі музеї, традиційними стала ціла низка фестивалів та інших масових заходів, на ринку туристичних послуг функціонують місцеві туристичні фірми, які серед інших надають послуги у сфері етнічного туризму. Даний підвид туризму знайшов відображення у програмах та стратегіях розвитку районів.

У розділі **«Територіальна організація та характеристика ресурсів етнічного туризму Одеської області»** згідно з методикою, наведеною у першому розділі, були обчислені показники кількості та різноманітності етнічних ландшафтів та показник забезпеченості етнотуристичними ресурсами для 26 адміністративно-територіальних районів Одеської області. Значення показника кількості етнічних ландшафтів по районах Одеської області змінюються в межах від 0,19 до 1. Усі отримані значення по кількості етнічних ландшафтів були поділені на три групи: 1) мала - від 0,19 до 0,50; середня - від 0,51 - до 0,80; значна - від 0,81 - до 1,00. У територіальному аспекті простежується тенденція до концентрації районів з найбільшою кількістю етнічних ландшафтів у північній частині області.

Показник різноманітності етнічних ландшафтів адміністративних районів змінюється в межах від 0,00 до 0,72. Його значення також були розподілені на три групи: низькі - від 0,00 до 0,10; середні - від 0,11 до 0,50; високі - від 0,51 і більше. Особливостями територіальної організації районів за даним показником є концентрація районів з високим значенням у південній частині області; районів з середнім значенням - на півночі Одещини; з низьким значенням показника - у центральній частині досліджуваного регіону.

Показник забезпеченості етнотуристичними ресурсами по районах Одещини коливається від 0,09 у Овідіопольському до 0,74 у Саратському районі. Отримані значення показника були поділені на три групи: низькі - нижчі від 0,40; середні - від 0,41 до 0,50; високі - більші 0,51. Географія розподілу районів за даним показником показана на *рис. 3*.

На території Одеської області на основі показника етнотуристичної перспективності, ландшафтного та історико-етнографічного районування були виділені три етнотуристичні райони - Північний, Центральний та Південний (див. *рис. 3*). Серед ресурсів етнічного туризму **Північного** району переважають українські етнічні ландшафти, поширеними є молдавські, зустрічаються - російські. У колишніх чеських колоніях збереглися окремі артефакти, що характеризують культуру даного етносу. Наявні місця, пов'язані з життям і творчістю видатних представників українського народу. Серед природних ландшафтів домінують лісостепові. З позицій історико-етнографічного районування України територія цього району входить до регіону Південного Поділля. **Центральний** район характеризується поширенням степових ландшафтів, відповідно до історико-етнографічного районування він входить до регіону Причорноморських степів Бузько-Дністровського межиріччя. Ресурси даного району представлені українськими етнічними ландшафтами, незначні домішки становлять болгарські та молдавські етноландшафти. Унікальним ансамблем етнічних артефактів виступає місто Одеса, у якій знаходяться численні етнічні артефакти, що пов'язані з багатьма етносами. Перспективними щодо розвитку ностальгійних напрямків етнічного туризму є колишні німецькі колонії. **Південний** район відзначається поєднанням українських, болгарських, молдавських, російських, у тому числі ландшафтів особливого субетносу - росіян-старообрядців, гагаузьких та албанських етнічних ландшафтів. До його складу входить низка поселень, заснованих німецькими переселенцями. Серед етнічних артефактів, пов'язаних з болгарами, можна виділити ті, що характеризують культуру всього болгарського етносу, та такі, які більшою мірою стосуються історії та господарського освоєння болгарами Південної Бессарабії. У групі об'єктів російського етнічного туризму можна відзначити пам'ятки російсько-турецьких війн, місця перебування відомих етнофорів. Природні ландшафти району належать до типу степових, дана територія входить до історико-етнографічного регіону Південної Бессарабії або Буджаку.

Рис. 3. Розподіл показника забезпеченості етнотуристичними ресурсами по адміністративних районах. Етнотуристичне районування Одещини

ВИСНОВКИ

1. Аналіз критеріїв класифікації туризму та видів туризму, виділених за мотивацією подорожі, дозволив віднести етнічний туризм до підвидів пізнавального туризму та сформулювати наступне визначення: етнічний туризм - це підвид пізнавального туризму, метою якого є ознайомлення з матеріальною та духовною культурою певного етносу, що проживає зараз або проживав у минулому на відповідній території.

2. Ресурси етнічного туризму за внутрішньою структурою поділено на комплексні, складні та одиничні, а відповідно до сутнісного підходу - на етнічні артефакти, ансамблі етнічних артефактів та етнічні ландшафти. Ключовими ознаками при виділенні етнічних ландшафтів визначено кількісне переважаєння відповідних етнофорів у складі місцевої громади та наявність специфічних етнічних рис у пейзажі як візуальному відображенні господарювання етнофорів.

3. Вивчення факторів розвитку етнічного туризму на Одещині засвідчило, що основними з них виступають строкатий національний склад населення та специфічна система розселення етнічних громад, яка сприяла збереженню їх самобутності.

4. Для дослідження ресурсів етнічного туризму комплексного характеру були запропоновані показник кількості етнічних ландшафтів, показник різноманітності етнічних ландшафтів та показник забезпеченості етнотуристичними ресурсами.

5. Вивчення ресурсів етнічного туризму Одещини на суспільно-географічних засадах дозволяє відзначити серед їх основних складових етнічні ландшафти українців, болгар, молдаван, росіян, гагаузів та албанців, а також низку етнічних артефактів та їх ансамблів, пов'язаних із зазначеними та іншими народами.

6. Відповідно до результатів розподілу значень показника забезпеченості етнотуристичними ресурсами по адміністративно-територіальних районах, особливостей ландшафтного та історико-етнографічного районування було здійснене етнотуристичне районування Одеської області. На її території виділено три етнотуристичні райони - Північний, Центральний та Південний.

7. Важливим чинником для розвитку етнічного туризму у регіоні, окрім наявності відповідних ресурсів, був визначений рівень розвитку рекреаційно-туристичного господарства. Аналіз статистичної інформації, результатів окремих суспільно-географічних досліджень та експертного опитування, здійсненого автором, засвідчив те, що Одеська область належить до регіонів з

високим ступенем розвитку рекреаційної галузі, туристична діяльність є однією з галузей спеціалізації Одещини на ринку туристичних послуг України, розвиток туристичної інфраструктури області відбувається швидкими темпами.

8. Дослідження особливостей рекреаційного господарства Одеської області виявило наявність такої характерної особливості як зосередження рекреаційно-туристичної діяльності у приморській смузі. Завдяки розвитку етнічного туризму можна залучити до діяльності у туристичній сфері нові території, подолати вузьку спеціалізацію області на оздоровчих та лікувальних видах рекреаційно-туристичної діяльності, поліпшити соціально-економічну ситуацію її депресивних регіонів.

9. Оцінка ресурсів етнічного туризму та особливостей їх територіальної організації дозволила створити пропозиції щодо використання ресурсів етнічного туризму Одеської області у вигляді туристичного маршруту, а також зробити висновок, що у сільській місцевості доцільним є поєднання етнічного туризму із зеленим або сільським туризмом.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях:

1. **Орлова, М. Л.** Перспективні об'єкти етнічного туризму на Одещині (на матеріалах Кучурганської групи німецьких колоній) / М. Л. Орлова // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 4, Географія і сучасність / Відп. ред. В. В. Загородній. - К.: Вид. Нац. пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова, 2007. - Вип. 18. - С. 186-194.

2. **Орлова, М. Л.** Дослідження розвитку етнічних форм сільськогосподарського землекористування у Причорномор'ї (на матеріалах Кучурганської групи німецьких колоній) / М. Л. Орлова // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Географія / Відп. за випуск Г. І. Денисик, В. І. Корінний. - Вінниця : Тезис, 2008. - Вип. 15. - С. 185-193.

3. **Орлова, М. Л.** Об'єкти етнічного туризму українського Придунав'я / М. Л. Орлова // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна : збірник наукових праць. Серія: Геологія. Географія. Екологія. - Харків, 2008. - № 824. - С. 171-175.

Розділи монографії:

4. **Орлова, М. Л.** Природно-географічні умови / М. Л. Орлова // Нариси з історії села Красносілка (Гільдендорф) на Одещині / А. В. Шабашов, В. П. Щетніков, М. Л. Орлова; кер. авт. кол. А. В. Шабашов. - Одеса : Одеська міська друкарня, 2007. - С. 10-18.

5. **Шабашов, А. В.** Історія Красносілки. У роки незалежності / А. В. Шабашов, М. Л. Орлова // Нариси з історії села Красносілка (Гільдендорф) на Одещині / А. В. Шабашов, В. П. Щетніков, М. Л. Орлова ; кер. авт. кол. А. В. Шабашов. - Одеса : Одеська міська друкарня, 2007. — С. 55-66. *(Особистий внесок — характеристика національного складу населення, релігійне життя мешканців села -0,3 авт. арк).*

Статті у інших наукових виданнях:

6. **Орлова, М. Л.** Етнографічні риси мережі поселень українського Лісостепу / М. Л. Орлова, А. Е. Молодецький // Краеведческий вестник / Глав. ред. Л. Н. Суховой. - 2003. - № 2. -С.4-7. *(Особистий внесок - дослідження територіальної організації сербських військових поселень та їх туристичних об'єктів - 0,2 авт. арк).*

7. **Орлова, М. Л.** Географический анализ топонимов поселений болгарских колонистов на территории Одесской области / М. Л. Орлова // Краеведческий вестник / Глав. ред. В. В. Довгий. – 2005.-№2.-С. 23-32.

8. **Молодецький, А. Е.** Перспективні напрямки розвитку рекреаційного господарства української частини дельти Дунаю / А. Е. Молодецький, М. Л. Орлова // Причорноморський екологічний бюлетень : у 2 ч. Ч. 2. / В. о. гол. ред. В. О. Примак. - Одеса : Інвац, 2005. — № 3-4. — С. 429-434. *(Особистий внесок - визначення найбільш перспективних об'єктів пізнавального туризму та їх характеристика - 0,2 авт. арк).*

9. **Орлова, М. Л.** Дослідження особливостей сільськогосподарського природокористування на територіях німецьких поселень Дунай-Дністровського межиріччя / М. Л. Орлова, А. Е. Молодецький // Причорноморський екологічний бюлетень / Гол. ред. В. О. Примак. - Одеса : Інвац, 2007. - № 4. - С. 174-184. *(Особистий внесок - виявлення специфічних етнічних форм природокористування, які використовувало німецьке населення для освоєння місцевих ландшафтів - 0,5 авт. арк).*

Матеріали наукових з'їздів та конференцій:

10. **Молодецький, А. Э.** Перспективи розвитку познавального туризму в низов'ях Дністра / А. Э. Молодецький, М. Л. Орлова // Еколого-економічні проблеми Дністра : збірник наукових статей (тезиси)

(V Международной научно-практ. конф., Одесса, 4-6 октября 2006 р. / Отв. ред. В. М. Небрат. - Одесса : ИНВАЦ, 2006. — 144 с. - С. 74-78. *(Особистий внесок - характеристика атрактивних об'єктів пізнавального, в тому числі і етнічного, туризму - 0,1 авт. арж.)*

11. **Молодецький, А. Е.** Актуальні напрямки розвитку етнічного туризму в структурі територіальних рекреаційних систем України / А. Е. Молодецький, М. Л. Орлова // Географія в інформаційному суспільстві : збірник наукових праць : у 4 т. Т. 4. / Відп. ред. П. Г. Шищенко ; Українське географічне товариство. - К. : Обрії, 2008. — №3-4. — С. 196-198. *(Особистий внесок - дослідження ресурсів етнічного туризму регіону - 0, і авт. арж.)*

12. **Орлова, М. Л.** Туристичні об'єкти села Стара Некрасівка Одеської області / М. Л. Орлова // Екологічні проблеми регіонів України: матеріали X Всеукр. наук. конф. студ., магістрантів і аспірантів, Одеса, 17-18 квітня 2008 р. / Ред. Т. А. Сафранов, відп. за випуск А. І. Волков. - Одеса : ОДЕКУ, 2008. - 350 с. - С. 209-210.

13. **Орлова, М. Л.** Рекреаційні аспекти використання заплавлених озер українського Придніпров'я / М. Орлова // Озера та штучні водойми України: сучасний стан й антропогенні зміни : матеріали I Міжнародн. наук.-практич. конф., Луцьк, 22-24 травня 2008 р. / Відп. ред. Ф. В. Зузук. - Луцьк : Вежа, 2008. - 388 с. - С. 280-283.

14. **Орлова, М. Л.** Етнічний туризм - перспективний напрямок розвитку туризму на Одещині / Орлова Марія Леонідівна // Молоді науковці - географічній науці : збірник наук, праць IV Міжнародної наук. конф., Київ, 28-29 листопада 2008 р. / За заг. ред. Я. Б. Олійника. - К. : Обрії, 2008. Вип. 4. - 380 с. - С. 301-303.

Анотація

Орлова М. Л. Ресурси етнічного туризму регіону: суспільно-географічна оцінка (на матеріалах Одеської області). - Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата географічних наук зі спеціальності 11.00.02 - економічна та соціальна географія. - Одеський національний університет імені І.І. Мечникова. - Одеса, 2009.

Аналіз теоретико-методологічних основ рекреаційної географії та інших наукових дисциплін дозволив обґрунтувати поняття та сформулювати визначення етнічного туризму, визначити сукупність предметів та явищ, що відносяться до ресурсів етнічного туризму, та провести їх класифікацію. Етнічний туризм розглядається як підвид пізнавального туризму, метою якого є ознайомлення з матеріальною та духовною культурою певного етносу, що проживає зараз або проживав у минулому на відповідній території.

Ресурси етнічного туризму були поділені на типи: етнічні артефакти, ансамблі етнічних артефактів та етнічні ландшафти.

Розглядалися походження та структура ресурсів етнічного туризму Одеської області. Їх оцінка, у розрізі адміністративних районів, здійснювалася за допомогою показників кількості та різноманітності етнічних ландшафтів, показника забезпеченості ресурсами етнічного туризму. Проведено етнотуристичне районування Одещини.

Ключові слова: етнічний туризм, пізнавальний туризм, рекреаційно-туристичні ресурси, класифікація ресурсів етнічного туризму, методика дослідження ресурсів етнічного туризму, Одеська область, етнотуристичне районування.

Аннотація

Орлова М. Л. Ресурсы этнического туризма региона: общественно-географическая оценка (на материалах Одесской области). - Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата географических наук по специальности 11.00.02 - экономическая и социальная география. - Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова. - Одесса, 2009.

Анализ теоретико-методологических основ рекреационной географии и других научных дисциплин позволил обосновать понятие и сформулировать определение этнического туризма, определить совокупность предметов и явлений, относящихся к ресурсам этнического туризма, и провести их классификацию. Этнический туризм рассматривается как подвид познавательного туризма, целью которого выступает ознакомление с материальной и духовной культурой определенного этноса, который проживает сейчас или проживал в прошлом на данной территории. Ресурсы этнического туризма были поделены на типы: этнические артефакты, ансамбли этнических артефактов, этнические ландшафты.

Были рассмотрены происхождение и структура ресурсов этнического туризма Одесской области. Их оценка по административным районам проводилась с помощью показателей количества и разнообразия этнических ландшафтов, а также показателя обеспеченности ресурсами этнического туризма. Проведено этнотуристическое районирование Одесской области.

Ключевые слова: этнический туризм, познавательный туризм, рекреационно-туристические ресурсы, классификация ресурсов этнического

туризма, методика исследования ресурсов этнического туризма, Одесская область, этнотуристическое районирование.

Summary

Orlova M. L. Ethnic tourism resources of the region: social geographical estimation (on the Odessa region materials). - Manuscript

Geographic candidate's thesis by a speciality 11.00.02 - economic and social geography. - Odessa National University named after I.I. Mechnikov. - Odessa, 2009.

Theoretical and methodological analysis of recreation geography and others academic disciplines enabled to substantiate the conception and to formulate the definition of ethnic tourism, to determine a set of objects and events referred to ethnic tourism resources, and to classify ethnic tourism resources. Ethnic tourism is considered as a subsort of cognitive tourism aimed to learn material and spiritual life of nation living at present or in past in this territory. Ethnic tourism resources have been divided into types: ethnic landscapes, ensembles of ethnic artifacts, ethnic artifacts. The distinctive features of ethnic landscapes are numerical prevalence of the corresponding ethnofors in the local community composition; availability of specific ethnic features as a result ethnofors' economy activity.

The determinant factor of ethnic tourism development in Odessa region is multinational population structure and specific national community settlement system, that is favourable for their identity conservation. The current region settlement system has begun to take shape since the end of XVIII century by spontaneous and governmental colonization. Ethnic tourism resources of Odessa region are represented by Ukrainian, Bulgarian, Moldavian, Russian, Gagauz and Albanian ethnic landscapes, a set of ethnic artifacts and their ensembles connected to these and other nations. The estimation of ethnic tourism resources was realized by means of ethnic landscapes quantity index, ethnic landscapes variety index and ethnic tourism availability index. The ethnic tourism zoning of Odessa region has been accomplished according to amount of ethnic tourism availability index, landscape zoning, historical and ethnographical zoning. The territory of Odessa region has been divided into North, Central and South zones.

Key words: ethnic tourism, cognitive tourism, recreation and tourist resources, classification of ethnic tourism resources, method of ethnic tourism resources research, Odessa region, ethnic tourism zoning.

Підписано до друку 05.05.2009
Умов. Друк. Арк. 0,9. Формат 60х90 1/16
Папір офсетний. Друк різнографічний
Тираж 120 прим. Зам № 1129

Видавництво КП ОМД
(свід. ДК № 774 від 17.01.2002 р.)
Надруковано в КП «Одеська міська друкарня»
65012, Одеса, вул. Пайтелеймонівська, 17